

AZ ATELIER

EGY FRANCIA–MAGYAR MŰHELY MEGALAPÍTÁSA

CZUCH GÁBOR

Az „Atelier. Magyar–Francia Posztgraduális Műhely”, amelyből a mai, az ELTE BTK Történeti Intézetéhez tartozó Atelier Interdiszciplináris Történeti Tanszék kinőtt, hivatalosan 1989 szeptemberében kezdte meg működését mint a BTK Középkori és Korajkori Magyar Történeti Tanszék mellett felállított akadémiai támogatott kutatóhely, Granasztói György, a tanszék docense vezetésével.¹ Az alapítás különlegességét és tudományos jelentőségét az adta, hogy háttérében az ELTE és az MTA mellett a párizsi székhelyű École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) együttműködése állt. A társadalomtudományok művelésének ez a kiemelkedő nemzetközi jelentőségű oktatási és kutatóhelye a XX. századi történetírást alapjaiban meghatározó, eredetileg az 1929-ben alapított *Annales* folyóirat körül kialakult, „*Annales*-iskolaként” is emlegetett szellemi műhely intézményes megjelenítőjének tekinthető. Az Atelier létrehozásának háttérében lényegében tehát az *Annales* szellemisége (tömören összefoglalva: a tematikai, módszertani újításokra nyitott, interdiszciplináris törekvő, problémaorientált, a politikai eseménytörténettel szemben a társadalom-, gazdaság- és kultúrtörténetet középpontba állító történetírás) hazai terjesztésének, képviselésének szándéka állt, illetve az, hogy ezzel hozzájáruljon a magyarországi társadalomtudományos, elsősorban is történészképzés és a történetírás megújításához.²

Bár az Atelier működésének kezdete a rendszerváltásra esett, megalapításának története jóval korábbra nyúlik vissza, mert létrejötté azokra a francia–magyar történészkapcsolatokra épült, amelyek az 1960-as évek elején kezdtek kibontakozni. E kapcsolatok történetét e helyütt azonban csak röviden³ és csupán abból a célból idézem fel, hogy lássuk, francia részről miért éppen az EHESS, illetve az *Annales* köréhez fűződik az Atelier létrehozása, és magyar oldalról miért játszott ebben döntő szerepet az MTA Történettudományi Intézete (TTI) nemzetközi kapcsolatainak alakulása.

Ami a francia oldalt illeti, mindenekelőtt a kora újkori Európa gazdaság- és társadalomtörténetét globális kontextusban kutató Fernand Braudel szerepét kell kiemelni. Braudel, aki Lucien Febvre halálát követően 1956 végén vette át az EHESS elődjének számító intézet (az École Pratique des Hautes Études, röviden EPHE hatodik, Gazdasági és Társadalomtudományi Szekciója⁴) és az *Annales*

folyóirat irányítását, De Gaulle-hoz hasonlóan szintén megfogalmazta a maga „keleti nyitás” programját.⁵ Ebbe az egész vasfüggönyön túli térséget célzó törekvésébe illeszkedett a magyar tudománnyal való együttműködés kezdeményezése is, amire a politikai helyzet, illetve a francia–magyar diplomáciai kapcsolatok alakulása az 1960-as évek legelején teremtett kedvező lehetőséget.⁶ A szocialista országokkal folytatandó kooperáció Braudel által elindított programja a hidegháború évtizedeiben folyamatosan jellemezte az EPHE/EHESS külpolitikáját. Így tehát a közép- és kelet-európai térségre, köztük Magyarországra, az intézmény irányítói megkülönböztetett figyelmet fordítottak: a Braudelt 1972-ben váltó középkorkutató, Jacques Le Goff (akinek ráadásul lengyel felesége miatt ez külön személyes ügye is volt) és az őt 1977-ben követő François Furet, a francia forradalom és a XIX. századi politikátörténet kutatója csakúgy, mint az 1985 és 1995 között,

1 ■ Az Atelier megalapítását követő történetére lásd Sonkoly Gábor: A rugalmas Atelier első huszonöt éve. In: Erdősi Péter – Klement Judit: *Vis-à-vis. Tanulmányok az Atelier fennállásának 25. évfordulójára*. Korall, Bp., 2015. 11–36. old.

2 ■ Az Annales-iskolával kapcsolatos bőséges szakirodalomból lásd összefoglalóan André Burguière: *L'École des Annales. Une histoire intellectuelle*. Odile Jacob, Paris, 2006. A magyar szakirodalomból lásd például Benda Gyula: A francia társadalomtörténet intézményeinek története. In: Bódy Zsombor – Ó. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*. Osiris, Bp., 2003. 113–124. old.; Klaniczay Gábor: Találkozások az Annales iskolával Magyarországon. In: Krász Lilla – Oborni Teréz (szerk.): *Redite ad Cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Bp., 2008. 647–658. old.

3 ■ Erről bővebben Czuch Gábor: Az Annales történetírásának magyarországi recepciója az 1960-as években. In: Erdősi – Klement: *Vis-à-vis*, 111–143. old.

4 ■ Az École Pratique des Hautes Études 1868-ban létesült a francia felsőoktatás és kutatás megújítására irányuló, az elméleti oktatás és a gyakorlati kutatás összekapcsolását célú tűző erőfeszítések jegyében. Tudományágak szerint szerveződő alegységeit nem karoknak, hanem szekcióknak nevezik. Lásd például Jacques Revel – Nathan Wachtel: Une école pour les sciences sociales. In: Jacques Revel – Nathan Wachtel (dir.): *Une école pour les sciences sociales. De la VIe Section à l'École des Hautes Études en Sciences Sociales. Les Éditions du Cerf – EHESS, Paris, 1996. 11–28. old.*; Benda: A francia társadalomtörténet, 116–118. old.

5 ■ Fernand Braudel – D. Alexandre – Léon Poliakov: Villes et marchands de la “Russie féodale”. D’après quelques articles et livres russes. *Annales ESC*, 12 (1957), 1. szám, 127–131. old.

6 ■ A magyar–francia kapcsolatokról lásd például Fejérvy Gergeley: A francia kultúrdiplomácia főbb törekvései és lehetőségei Magyarországon 1945 és 1990 között. *Külügyi Szemle*, 10 (2011), 2. szám, 53–75. old.; Garadnai Zoltán: A magyar–francia kapcsolatok története De Gaulle tábornok elnöksége alatt (1958–1969). *Külügyi Szemle*, 10 (2011), 4. szám, 157–172. old.

vagyis az Atelier elindításának idején hivatalban lévő Afrika-szakértő antropológus, Marc Augé.⁷

Braudel 1962-ben igen komoly javaslatot tett az MTA-nak az együttműködésre, jelentős mennyiségű ösztöndíjas helyet ajánlva a történelem és a társadalomtudomány művelőinek. A Kádár-kori magyar tudomány irányítói a külföldi együttműködéseket az Akadémiához hasonló, központi helyzetű intézményekkel kötött kétoldalú megállapodások keretében kívánták foglalni. Francia viszonylatban pedig a francia nemzeti kutatóhálózat, a CNRS mellett az *Annales* köre is alkalmas partner lehetett ehhez, éppen intézményi adottságai miatt, hivatalosan az EPHE VI. szekciójá, illetve később az EHESS formájában. Ráadásul, bár az 1961-től érvénybe lépő CNRS–MTA megállapodás elvileg a társadalomtudományokra is kiterjedt, magyar részről ezt főként a műszaki és természettudományok képviselői kiküldésére szánták. Ezt hallgatólagosan a franciák is elfogadták. A gyakorlatban a társadalomtudományok esetében tehát mindkét fél a Braudel által vezetett intézménnyel kialakított együttműködést tekintette a kutatócsere alapjának, amely ezért a kétoldalú történészi kapcsolatokban is központi szerepet kapott. Mindebben természetesen az *Annales* körének a presztízse, illetve az intézményhez kötődő tudósgárda egészen kivételes színvonala is meghatározó volt. (Hogy ne csak történészeket említsünk, a kapcsolatok felvételekor az EPHE VI. szekciójához

tartozott például a politikatudós Raymond Aron, a szemiotika úttörője, Roland Barthes, a szociológus Pierre Bourdieu és Georges Gurvitch vagy a strukturalista szociális és kulturális antropológia legnagyobb tekintélye, Claude Lévi-Strauss is.) Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni az *Annales* történetírásának korabeli szovjet megítélését sem. Az 1960-as években ugyanis a magyar történettudomány számára igazodási pontot jelentő szovjet történetírás hivatalos álláspontja szerint a nyugati történetírást korábban teljesen elutasító magatartás hibás, „dogmatikus és nihilista” volt, ehelyett a nyugati irányzatok árnyalt megközelítését hirdette meg, a „haladó polgári történetírással” pedig egyenesen a dialógus erősítését szorgalmazta. É nyugati, bár nem kommunista, de haladónak minősített történetírás képviselőjének pedig a meghatározó szovjet történészek mindenekelőtt az *Annales*-iskolát tartották, elsősorban a marxizmushoz való pozitív viszonya miatt.⁸

A magyar részről elég csak röviden arra a közismert tényre utalnunk, hogy 1949-től a magyar történetírás csúcsterve az Akadémia Történettudományi Intézete volt, illetve hogy a magyar tudomány nemzetközi kapcsolatai alapvetően az MTA előbb említett kétoldalú külföldi együttműködési megállapodásain keresztül mindenekelőtt az akadémiai intézeti hálózatra épültek. A francia–magyar történészkapcsolatoknak persze a TTI mellett más pólusai is kialakultak, amiben mindenekelőtt Köpeczi Béla és H. Balázs Éva, illetve az ELTE Bölcsészkarának szerepét kell kiemelni.⁹ Ezzel együtt is azonban az egyetemeken dolgozó történészeknek sokkal kevesebb alkalmuk nyílt a franciaországi kiutazásra, a kapcsolatépítési lehetőségeik szerényebbek voltak, illetve nem kis részben az akadémiai intézet segítségével, közreműködésével szerveződtek. Összességében tehát a súlypont a két ország történészkapcsolataiban a hatvanas évek közepétől egészen a rendszerváltásig a Történettudományi Intézet és az EPHE, majd az 1975-től az EPHE VI. szekciójá önállósulásával létrejött EHESS közötti kapcsolatokra esett. A TTI számára tehát azt követően, hogy 1949 után a sztálinista rendszer lényegében elvágta a magyar történetírást a nyugati tudományosságtól, a Braudel-féle intézménnyel folytatott együttműködés jelentette az első jelentős, rendszeres kiutazási lehetőségeket is biztosító nyugati kapcsolatot, ami ezért ekkor még sokkal több volt az egyszerű francia partnerségnél. Ahogy ezt az intézetnek egy 1967-es jelentése megfogalmazta: „nemcsak kutatási lehetőségeket jelentett, illetve jelent, hanem azt is, hogy a magyar marxista történetírásnak mintegy ablaka nyílt nyugat felé”.¹⁰ Ez a kivételezett helyzet, bár a hatvanas évek közepétől az osztrák és olasz kapcsolatok kiépítése is megindult, lényegében egészen az 1970-es évek elejéig tartott.¹¹

Azok a szervezkedések, amelyek közvetlenül az Atelier létrehozását célozták, a fennmaradt doku-

7 ■ Az École külpolitikájáról: Rose-Marie Lagrave: Dons et contre dons: la politique internationale. In: Revel – Wachtel: *Une école*, 421–436. old.

8 ■ Minderről részletesebben lásd Czoch: Az Annales történetírásának...

9 ■ A kapcsolatoknak ezt a szálát fémjelzik például olyan fontos, Köpeczi Béla és H. Balázs Éva szerkesztésében később könyv alakban is megjelent kétoldalú konferenciák, mint amely 1972-ben az ELTE-n a XVI–XX. századi francia és a magyar parasztság, 1975-ben a Rennes-i Egyetemen a XVI–XX. századi francia és a magyar nemesség történetét tárgyalta. Itt említhetjük még az 1977-ben Tihanyban a kultúrtörténet tárgyról és módszertanáról, 1980-ban Mátrafüreden pedig az értelmiség történetéről tartott konferenciákat is, amelyek rendezésében a TTI mellett az egyetem is aktívan közreműködött (ezekből is készültek kötetek Jacques Le Goff és Köpeczi Béla szerkesztésében). De ezekre a kapcsolatokra utal az is, hogy 1972-ben az újkori közép-európai történelemmel foglalkozó Victor Lucien Tapié, a Sorbonne professzora, 1985-ben pedig Jacques Le Goff is megkapta az ELTE díszdoktora címet.

10 ■ Az idézet az „Áttekintés a magyar történettudomány külföldi kapcsolatairól” című, 1967. január 31-i keltezésű, aláírás nélküli dokumentumból való, amely az MTA TTI kéziratárában az 1970-es év iratai között a 479-es iratjegyzéki alapszámú dosszióban maradt fenn. E forráscsoportra a továbbiakban az iratjegyzéki számot és az évet hivatkozom a dokumentum címevel, tehát TTI 479/1970.

11 ■ Például a Royal Societyvel 1972-ben, a British Academyvel 1975-ben, az olasz Nemzeti Kutatótanáccsal (CNR) 1973-ban, az amerikai Nemzeti Tudományos Akadémiával (NAS) 1970-ben, az Amerikai Tudományos Társaságok Tanácsával (ACLS) 1979-ben, a nyugatnémet Nemzeti Kutatási Tanáccsal (DFG) 1979-ben, az Osztrák Tudományos Akadémiával (ÖAW) 1972-ben kötöttek egyezményt. Lásd „Az MTA külföldi partnerintézményeinek jegyzéke. Az 1986. március 31-én érvényben lévő együttműködési megállapodások” TTI 3.3.2./1987.

mentumok alapján 1988-ban kezdődtek. Ekkorra a Történettudományi Intézet nyugati kapcsolatai már összehasonlíthatatlanul intenzívebbekké és sokrétűbbé váltak, mint az 1960-as években voltak. Rendszeres együttműködés alakult ki mindegyik ország, angol, amerikai, nyugatnémet, osztrák, olasz, svéd történészekkel, illetve tudományos intézményekkel.¹² Jól mutatja ezt az a kimutatás, amely az intézeti munkatársak 1987. évi külföldi útjairól készült:¹³ míg szocialista országokba 32, nem szocialista országokba 69 alkalommal utaztak. Ráadásul a szocialista országokba tett utak közül csupán kettő, míg a másik relációban 13 időtartama haladta meg az egy hónapot. A legtöbb utazásra (20) Ausztriába került sor, ami a magyar történetírás számára kézenfekvő. A második helyen a Szovjetunió állt (15), ezt a számot azonban kivételesnek tekinthetjük, mivel a nagy októberi szocialista forradalom 70. évfordulójára rendezett tudományos események az évi egyszeri hatása nélkül feltételezhetően még jelentősebb lett volna a szocialista, illetve a nyugati országokba tett utak számának különbsége. Az országok további sorrendje az élen így alakult: NSZK (11), Olaszország (7), Csehszlovákia és USA (6–6), Franciaország (5). Az intézet akkori pontos létszámáról sajnos nincs adat, de a korábbiak alapján körülbelül 60 fő osztozhatott a jelzett utakon. Természetesen ezek nem egyenlően oszlottak meg a munkatársak között, de az leszögezhető, hogy a kutatók intenzíven járhattak külföldre, és egyértelmű a nyugati utak dominanciája, vagyis a magyar történetírás, amelyet 1945 előtt a nyugati orientáció jellemezett, már a rendszer-váltást megelőzően, minden külső korlátozás mellett is, lényegében visszatérhetett ehhez.

Mindeközben a francia történészekkel is tovább erősödtek a kapcsolatok, amit közös konferenciák sora mellett az is jelez, hogy 1975-től az EHESS és az MTA részletes, háromévente megújítandó szerződés keretében szabályozta az együttműködést.¹⁴ Mégis, a TTI nemzetközi kapcsolatainak jelentős kibővülése következtében az 1980-as évek végére a francia–magyar kapcsolatok jelentősége relativizálódott. Ezt a francia fél is érezte, amihez a kapcsolatok eredményességére vonatkozó elégedetlenség társult.

A francia–magyar kapcsolatok újjászervezésére 1989 elején történész vegyesbizottság szerveződött, amely egy 1990 júniusában készült feljegyzésében összefoglalta a már korábban megfogalmazódott kritikákat.¹⁵ Először is megállapították, hogy a francia kultúra és tudomány jelenléte csökken Magyarországon, a társadalomtudományok területén a francia rovására a német vagy az amerikai tudományos gondolkodás kerül előtérbe. Másodsor a nyelvi akadályokat említették: az értelmiségi fiatalok új generációja már jóval kevésbé frankofón, mint az előző nemzedék. A harmadszor azt vetették fel, hogy nem fordítanak magyarra kellő számú francia társadalomtudományi művet. Végül rámutattak, hogy

az ösztöndíjak száma és összege kevés, ezért a fiatal kutatók inkább Németország, Anglia vagy az USA felé fordulnak. Granasztói György hagyatékában pedig fennmaradt egy 1990 legelején kelt, az EHESS-szel kötendő újabb együttműködési szerződéshez írt MTA-feljegyzés, amely a kétoldalú kapcsolatok legutóbbi három évének áttekintése alapján arra jutott, hogy az eredmények ellenére nem alakult ki igazán szoros, közös kutatásokra épülő együttműködés, a Franciaországba kiküldött kutatók a cserekeretet csak tájékozódásra, könyvtári munkára használták, és az ösztöndíj alacsony összege miatt zömmel csak tudományos segédmunkatársak vették igénybe a lehetőséget.¹⁶

Az Atelier létrehozásának hátterében tehát a francia történelem-, illetve társadalomtudományos pozíciók megerősítésének szándéka állt, a kétoldalú kapcsolatok ennek megfelelő átalakítását pedig a francia fél, konkrétan az EHESS 1988-ban hivatalban lévő elnöke, az antropológus Marc Augé kezdeményezte. Ezt támasztja alá Augé 1988 júniusában az MTA elnökének, Berend T. Ivánnak írt levele, amelyben novemberre Párizsba hívja, hogy mérleget készítsenek a kétoldalú kapcsolatokról, és közösen határozzák meg jövőbeni irányukat.¹⁷ Nyilvánvaló persze, hogy a levelet megelőzően már megindultak a háttérbeszélgetések, s ezek során formálódhatott ki az az elképzelés, amely a jövőben az együttműködésben a fiatalok képzésére helyezné át a hangsúlyt. A dokumentumok, illetve a visszaemlékezések alapján a francia fél magától értetődően találta meg partnerként Granasztói Györgyöt, aki még a TTI munkatársaként, a Braudel-féle ösztöndíjjal az 1970-es évek elejétől többször is utazhatott Párizsba, ennek köszönhetően ismerték meg, és alakíthatta ki széles körű francia kapcsolatrendszerét. Tudományos elismertségét világosan jelezte, hogy egyedüli magyarként az 1970-es évek közepétől több évre önálló programként az EHESS keretében működő történettudományi központ munkatervébe

12 ■ A nyugati kapcsolatok kiépülésének általános áttekintésére lásd Frank Frank Tibor: A magyar történettudomány és nyugati kapcsolatai az 1970-es években. *Múltunk*, 31 (2016), 4. szám, 72–84. old.

13 ■ Statisztika az 1987-es kiutazókról. TTI 3.1. 14/1988.

14 ■ A francia kapcsolat szorosságára példaként említhető, hogy a TTI jelentős mértékben támaszkodott az EHESS-re a budapesti VIII. Nemzetközi Gazdaságtörténeti Kongresszus tudományos programjának előkészítésében, lebonyolításában, egyes szekciók szervezésében. TTI 3.2. 12/1981. Ugyanezt mondhatjuk el az 1987-ben Budapesten rendezett VII. Nemzetközi Felvilágosodás-történeti konferencia kapcsán is.

15 ■ A bizottság felállításáról forrásaim szerint először 1989. február 22-én tárgyalt Kosáry Domokos, H. Balázs Éva, Klaniczay Gábor, Granasztói György, a francia oldalról pedig az EHESS professzorai, Rose-Marie Lagrave és Emmanuel Terray, és első körben Jacques Le Goff és Roger Chartier bevonását vetették fel. Mindez Kosáry Domokosnak Emmanuel Terray-hez 1989. április 24-én kelt leveléhez csatolt emlékeztetőből derül ki. Ugyanitt található a kritikákat megfogalmazó feljegyzés is: *Préparation de la commission mixte franco-hongroise, juin, 1990*. Archives Nationales, Pierrefitte, 20000071-0071. Azt, hogy e kritikák már korábban megfogalmazódtak, mutatja

is bekerült a kora újkori városi tér és társadalom kvantitatív elemzésére irányuló kutatása.¹⁸ A francia fél választásában komoly szerepet játszott az is, hogy Granasztói 1983 és 1985 között a lyoni egyetemen tanított vendégprofesszorként.¹⁹

Ha a kezdeményezés az EHESS vezetőségétől érkezett is, konkrét tartalmát Granasztói György dolgozta ki. A hagyatékában egy 1989. január 2-ára datált, az Akadémia és az egyetem vezetésének szánt feljegyzés az első, amelyben már részletesen körvonalazta az Atelier céljait és működésének lehetséges feltételeit. Ebben először is kifejtette, hogy a tudományos továbbképzésben sürgető az utánpótlás helyzetének megoldása, átalakulóban van a Tudományos Minősítő Bizottság működése, és felértékelődik az egyetemek szerepe is.

„Különös gondot okoz továbbá, hogy a leendő szakemberek számára nehézséget okoz a nemzetközi tudományosság több fontos követelménye. Ugyanakkor az elmúlt években, éppen a fiatal nemzedék körében határozottan nőtt az érdeklődés a társadalomtörténeti témák iránt. E tekintetben azonban a híres francia *Annales* folyóirat köréből segítő szándék tapasztalható, a párizsi EHESS elnöke Berend T. Iván múlt novemberi látogatása során széles körű segítséget ajánlott fel.”

Ezt követően fejti ki, hogy a cél egy olyan hároméves doktori képzés elindítása lenne, amely

„az interdiszciplinaritás jegyében tudományelméleti, szociológiai, néprajzi, gazdaságtani és művészettörténeti, illetve ezek mellett számítógépes ismereteket nyújt, intenzív nyelvtanfolyammal egészül ki, ami francia vagy angol nyelvvizsgálóhoz vezet a képzés befejezéséig. A tudományos programba a francia fél egyrészt vendégelőadók rendszeres Budapestre küldésével, illetve úgy

kapcsolódna, hogy a doktoranduszok a hároméves ciklus sikeres lezárása esetén két további szemesztert töltenének ösztöndíjasként Párizsban az EHESS-en, a doktori bizottságukban a jelölt francia témavezetője is részt venne, sőt, a franciák előzetes ígéretük szerint készek fontolóra venni a kettős doktori diploma megadását is.”

Kezdekor Granasztói évente 2–4 doktorandusz részvételével számolt. Egyúttal azt is felvetette, hogy ez az új posztgraduális műhely lehetne a francia–magyar történelemszakszakmai koordinátorra. A tervzet megfogalmazásán tehát látszik, hogy egyes pontjait korábban már egyeztetette a francia féllel.

A korabeli oktatási viszonyok között e programnak tehát több újdonsága is volt: egyrészt a doktoranduszok rendszeres, szervezett keretek között folyó képzését célozta meg – ami akkor még korántsem volt általános gyakorlat, majd csak a PhD bevezetésével valósult meg –, másrészt kifejezetten az interdiszciplináris megközelítést hangsúlyozta, és nem utolsósorban nemzetközi, vagyis francia együttműködésre épült. Magyar részről az Atelier szervezésében, munkájában Granasztói mellett az első időszakban elsősorban Klaniczay Gábor, majd Benda Gyula vállalt oroszlánrészt, a francia oldalról pedig mindenekelőtt a szociológus Rose-Marie Lagrave, illetve a történész Jacques Revel (az *Annales*-iskola „kritikai fordulatának” úttörője). Az előbbi főként a megalapításban, míg az utóbbi 1994-től az EHESS magyarországi kapcsolatainak felelőseként, majd 1995-től az EHESS elnökeként az Atelier működésének megszilárdításához nyújtott döntő támogatást. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy az együttműködést az EHESS munkatársainak széles köre támogatta, és valóban a kezdetektől a legkiválóbb tudósok vállaltak – illetve vállalnak – vendégtanárként előadást az ELTE-n, az Atelier doktori programjának keretében. A francia fél együttműködési szándéka azonban nem csupán Magyarországra irányult. Az EHESS ugyanis a rendszerváltás adta lehetőségeket kihasználva az egész térségben igyekezett megújítani, új alapokra helyezni a kapcsolatait. Ennek érdekében a budapestihez hasonló műhelyek felállítását szorgalmazta Varsóban, Prágában, Bukarestben és Szófiában is. Az *Annales* körének a budapesti Atelier felállítását célzó kezdeményezése tehát ebbe a szélesebb, nemzetközi programba illeszkedett, amelynek fő szervezője francia részről a már említett Rose-Marie Lagrave volt.²⁰ A program eredményeként az EHESS magyarországi kapcsolataiban – bár ezek a Történettudományi Intézettel korántsem szűntek meg – a súlypont, a figyelem francia részről átkerült az Atelier-re, illetve rajta keresztül a fiatal kutatók egyetemi képzésére.

Természetesen nem ennek az írásnak a feladata, hogy mérleget vonjon az Atelier elmúlt 30 évének működéséről, így csak röviden utalok egyrészt az

például, hogy Jean Batho budapesti francia kultúratanácsos a francia külügyminisztériumnak címzett 1989. március 9-i levelében lényegében a fenti problémákat hangsúlyozva, a francia tudomány térvesztésének a megállítása érdekében érvel az Atelier létrehozása mellett. Archives Nationales, Pierrefitte, 20000071-0071

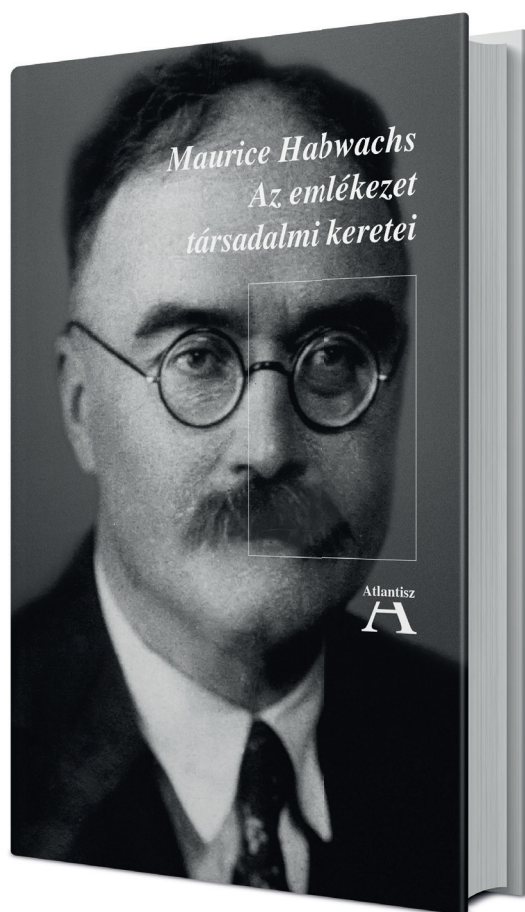
16 ■ Granasztói Györgynek az Atelier-vel kapcsolatban fennmaradt iratait az örökösök átadták a tanszéknek.

17 ■ Marc Augé levele Berend T. Ivánnak, 1988. június 1. Archives Nationales, Pierrefitte, 20000071-0071

18 ■ E kutatási programról: *Les villes hongroises au XVIe siècle. Rapport d'activité 1980–1982*. Centre de Recherche historiques. Laboratoire mixte EHESS–CNRS. Archives EHESS.

19 ■ Granasztói a francia kapcsolatairól részletesebben beszélt a vele készült életútinterjúban, ahol azonban sajnos az Atelier megalapításának körülményeire részletesebben nem tért ki. Lásd: *Életút-interjú Granasztói György történésszel*. (Készítette Szegő Iván Miklós). In: *Szabados szabadság. Granasztói György válogatott írásai*. Vál. Granasztói Olga, Granasztói Péter. Magyar Szemle Alapítvány, Bp., 2018. 15–82. old.

20 ■ Tapasztalatait könyvben foglalta össze: Rose-Marie Lagrave: *Voyage aux pays d'une utopie déçue*. Presse Universitaire de France, Paris, 1998.

 ATLANTISZ KÖNYVSZIGET

1061 Budapest, Király utca 2., Anker Ház
 Tel.: (36 1) 267 6258
 E-mail: atlbook@t-online.hu
 www.atlantiszkiado.hu

EHESS-szel jelenleg is folyó közös doktorképzés eredményeire – amelynek keretében immár 18, kettős (EHESS–ELTE) PhD-diploma kiadásával záruló védésre került sor –, másrészt pedig a francia történészeknek azokra a munkáira, amelyek magyarul az Atelier könyvsorozatának keretében, illetve (egykori) hallgatói, munkatársai fordításában, gondozásában jelentek meg.²¹ Ezek alapján azonban, azt hiszem, nyugodtan kijelenthető, hogy az eredeti alapítói szándékoknak megfelelően az Atelier működése valóban jelentősen hozzájárult az *Annales* köre munkásságának magyarországi megismertetéséhez, történelemfelfogása terjesztéséhez. □

21 ■ A teljesség igénye nélkül, csak példaképp néhány ilyen munka: Benda Gyula – Szekeres András (szerk.): *Tér és történelem. Előadások az Atelier-ben*. L'Harmattan–Atelier, Bp., 2002.; Benda Gyula – Szekeres András (szerk.): *Az Annales. A gazdaság-, a társadalom- és művelődéstörténet francia változata*. L'Harmattan–Atelier, Bp., 2007.; Czoch Gábor – Sonkoly Gábor: *„Társadalomtörténet – másképp”. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Csokonai, Debrecen, é. n.; François Hartog: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. Ford. Lakatos Ágnes. L'Harmattan–Atelier, Bp., 2006.; François Hartog – Jacques Revel (szerk.): *A múlt politikai felhasználásai*. Ford. Gelléri Gábor. L'Harmattan–Atelier, Bp., 2006.; Gérard Noiriel: *A történetírás „válsága”. Elméletek, irányzatok és viták a történelemtudományról tudományválságunk napjainkig*. Ford. Czoch Gábor et al. Napvilág, Bp., 2001. Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. Vál. és szerk.: K. Horváth Zsolt, ford. Haas Lidia et al. Napvilág, Bp., 2010.
